# INGLIZ VA O‘ZBEK BOLALAR NUTQINING PSIXOLINGVISTIK TADQIQI

***Qozoqboyeva Dilfuzaxon***
*Mustaqil tadqiqotchi, Andijon davlat chet tillari instituti*

**Annotatsiya:** ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida so‘zlashuvchi bolalar nutqining shakllanish jarayoni psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tillarning tipologik tuzilishi (flektiv va agglyutinativ) bolaning lisoniy dunyoqarashi va grammatik ko‘nikmalarini o‘zlashtirishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi yoritilgan. Shuningdek, nutqiy rivojlanishning umumiy va differensial jihatlari qiyosiy o‘rganilgan.

**Kalit so‘zlar:** psixolingvistika, bolalar nutqi (ontogenez), ingliz tili, o‘zbek tili, lisoniy kompetensiya, agglyutinatsiya, kognitiv rivojlanish.

Bolalar nutqining shakllanishi zamonaviy psixolingvistikaning eng dolzarb masalalaridan biridir. Har bir bola tilni o‘zlashtirar ekan, u nafaqat so‘z boyligini oshiradi, balki o‘z ona tilining grammatik va semantik qonuniyatlarini kognitiv darajada qayta ishlaydi. Ingliz va o‘zbek tillari turli oilalarga mansub bo‘lgani sababli, ularning o‘zlashtirilish jarayonida o‘ziga xos psixolingvistik qonuniyatlar kuzatiladi.

Ingliz va o‘zbek bolalar nutqini solishtirganda, eng katta farq tilning morfologik qurilishida namoyon bo‘ladi:

Ingliz tili (analitik/flektiv): ingliz bolalari ko‘proq so‘z tartibiga va yordamchi so‘zlarga tayanadi. Dastlabki bosqichlarda ular predloglarni tushirib qoldirishadi (masalan, “Go school” o‘rniga “Go to school”).

O‘zbek tili (agglyutinativ): o‘zbek bolalarida nutq shakllanishi qo‘shimchalar (affikslar) tizimini o‘zlashtirish bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbek bolasi so‘z oxiriga qo‘shiladigan “–ni”, “–ga”, “–m” kabi qo‘shimchalarni juda erta (2-2.5 yoshda) anglay boshlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, har ikki til vakillarida ham “Gipergeneralizatsiya” (qoidalarni haddan tashqari umumlashtirish) hodisasi uchraydi:

Ingliz bolalarda to‘g‘ri fe’llar qoidasini noto‘g‘ri fe’llarga ham qo‘llash (masalan, goed o‘rniga went).

O‘zbek bolalarda egalik yoki kelishik qo‘shimchalarini mantiqan barcha so‘zlarga qo‘shish (masalan, “otamlar” so‘zini ko‘plikda noto‘g‘ri qo‘llash yoki kelishik shakllarini ortiqcha ishlatish).

Bolalar nutqida dastlabki so‘zlar asosan "nominativ" (otlar) xarakterga ega. Biroq, o‘zbek bolalari nutqida fe’llar va ularning daraja shakllari ingliz bolalariga qaraganda biroz murakkabroq semantik tuzilishda paydo bo‘lishi mumkin, chunki o‘zbek tilida bitta fe’l orqali butun bir gapni ifodalash imkoniyati (subyekt qo‘shimchasi hisobiga) mavjud.

Ingliz va o‘zbek bolalar nutqining psixolingvistik tahlili shuni ko‘rsatadiki, tilning genetik kodi (tuzilishi) bolaning fikrlash tarziga ta’sir qiladi. Ingliz bolasi so‘zlar ketma-ketligi orqali mantiqiy aloqa o‘rnatsa, o‘zbek bolasi so‘z o‘zagi va qo‘shimcha sintezini amalga oshirish orqali nutq tuzadi. Ushbu farqlarni o‘rganish logopediya va chet tillarini o‘qitish metodikasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixolingvistikada bolaning til o‘zlashtirishi uning kognitiv rivojlanishi bilan parallel kechadi.

Ingliz tilida bola SVO (Subject-Verb-Object) strukturasini qat'iy o‘rganadi. Ularda “agent” (ish-harakat bajaruvchisi) doim gap boshida kelishi kognitiv qolipga aylanadi.

O‘zbek tilida o‘zbek bolalari uchun gapdagi so‘z tartibi nisbatan erkinroq, lekin ular kelishik qo‘shimchalari orqali mantiqiy bog‘lanishni tezroq anglaydilar. Masalan, “Koptokni ber” va “Ber koptokni” gaplarida bola “–ni” qo‘shimchasi ob’ektni ko‘rsatayotganini erta tushunadi.

Nutq faqat grammatika emas, balki muloqot san’atidir. Bu yerda madaniy-psixolingvistik farqlar yaqqol ko'rinadi:

Ingliz nutqiy muhitida bolalar juda erta yoshdan “I want” (Men xohlayman) yoki “I feel” (Men his qilyapman) kabi individualistik iboralarni qo‘llashga rag‘batlantiriladi.

O‘zbek nutqiy muhitida nutq ko‘proq kollektivistik va iyerarxik xarakterga ega. Bolalar nutqida “Siz”, “Amaki”, “Opa” kabi murojaat shakllari va hurmat kategoriyasi (masalan, fe’llarning ko‘plikda qo‘llanishi: “Dadam keldilar”) psixolingvistik adaptatsiyaning asosiy qismi hisoblanadi.

| **Bosqich** | **Ingliz bolalarida (L1)** | **O‘zbek bolalarida (L1)** |
|---|---|---|
| **Holofrazalar** | Predmet nomlari (Dada, Ball) | Shaxs va harakat (Ada, Nam-nam) |
| **Telegrafik nutq** | "Mommy milk" (SVO qisqarmasi) | "Oyi sut" (Kelishiksiz shakl) |
| **Grammatikalashuv** | Artikllar va 's' qo‘shimchasi (2.5-3 yosh) | Egalik va kelishik affikslari (2-2.5 yosh) |
| **Murakkab sintaksis** | Bog‘lovchilar (because, and) | Ergashtiruvchi bog‘lovchilar va ravishdoshlar |

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Chomsky N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press.
2. Slobin D. I. (1985). The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Lawrence Erlbaum Associates.
3. Usmonova Sh. (2010). Psixolingvistika. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.
4. Nurmonov A. (2002). O‘zbek tilshunosligi masalalari. Toshkent.
5. Vygotsky L. S. (1986). Thought and Language. MIT Press.